

2014 február Esszé

Niedermüller Péter: A kultúra hatalma, a hatalom kultúrája

Vitányi Iván utalt rá, hogy ennek a konferenciának az az egyik vagy talán a legfontosabb feladata, hogy szembenézzünk azzal, milyen helyzetben élünk, és milyen kiutakat lehet ebből a helyzetből találni. Tudjuk, hogy amikor megpróbálunk a jövőről beszélni, akkor mindig abból a helyzetből indulunk ki, ami ma éppen körülvesz bennünket, hiszen a jövő tervezése bizonyos mértékig a jelenre való reflexió is. Ha megpróbáljuk végiggondolni, mi történik a kultúra vagy a kulturális politika területén, azt látjuk, hogy mindennap történik valamilyen botrány. Ha pedig csak a botránnyokra figyelünk, az a benyomásunk támadhat, hogy ezek egyedi esetek. Én pedig arra szeretném föl hívni a figyelmet, hogy – bár kicsit túlzásnak látszik a botránnyok filozófiájáról beszélni ezek mögött igenis világos filozófia húzódik. Ennek a filozófiának van egy alapszövege, amiről szeretünk elfeledkezni, mert annak idején sem figyeltünk kellőképpen rá. Orbán Viktor kötcsei beszéde az, ami 2009 februárjában jelent meg, és amelyben elrémisztő dolgok szerepelnek. Most, öt évvel később szeretném föl hívni figyelmet néhány ilyen passzusára, arra, hogyan s milyen következményekkel valósult meg a kulturális politikában.

A kötcsei beszéd legelején Orbán azt találta mondani, hogy „a kormányzat és kultúra viszonyát a kormányzás logikája és megfontolásai felől kísérlem meg elemezni”. Ugye jól értjük ezt a mondatot? Azt mondja: csak a hatalom szempontjából akarja a kultúrát tudomásul venni. Utána pedig van az a híres mondása a létezés magyar minőségéről. A kulturális antropológia – ez volna az én civil foglalkozásom – szempontjából a létezés magyar minőségéről beszélni a balgaság különös formája, de ezt most nem akarom sokáig részletezni. A létezés magyar minőségéről Orbán Viktor akkor azt fejtegette, hogy meggyőződése szerint így leírni, megérteni, kifejezni a világot rajtunk kívül más nem tudja, tehát hogy mi, magyarok valami egészen különleges módon látjuk a világot. Mindenki más rosszul látja, és lehet ugyan, hogy másoknak is vannak esztétikai értékei, de mi, magyarok ezzel a különleges világlátással az összes többi nemzeti közösségtől megkülönböztethető kulturális minőséget képviselünk, amelynek fennmaradását a kulturális politikának biztosítani kell. A kormányzás célja nagyon egyszerűen az, hogy a nagybetűs Magyarország kis betűvel és két szóban írva magyar ország maradjon. Hogy értsük: ezt kulturális nacionalizmusnak szokták nevezni. A vegytiszta megfogalmazása a bezárkózás és a kirekesztés politikájának, mert csak a magyar kultúra számít, semmi más. Később a kulturális politikában meg is jelenik ez a fajta felosztás. Vannak a különleges minőséggel bíró magyarok, kultúracsinálók, és vannak a balliberálisok, amelynél pejoratívabb szó az ő szótárában nem létezik. 2009 februárjában tehát már világosan megvolt az az oppozíció, amire később fölépült a kulturális politika. A magyarok és a többiek, mi és ők, ez a balliberális tábor.

Folytatva a szövegelemzést, van itt egy másik érdekes passzus is. Azt mondja, hogy a mindenkori kormányzást működtető politikusok a magas kultúra képviselőitől, alkotóitól várják azokat az impulzusokat, amelyekből kitűnik, hogy az a valami, amit kormányzásukkal szolgálnak, még létezik. Hogy tehát a magyar kultúra és minőség még megvan, hol képzőművészeti alkotások-

ban, hol filmekben, hol irodalmi művekben nyilvánul meg. A magyar kulturális minőségről beszél, bár akkor szegény még valószínűleg nem gondolt Kerényi Imrére. Lássuk világosan, hogy ettől fogva a kulturális politikára rendelkezésre álló pénz csak ennek a magyar minőségnek a biztosítására szolgál. Másra nem jut. Kerényi Imre könyvsorozataira, festményeire, erre tehát van pénz, ez a kultúra. Ettől fogva a kulturális magyarkodás elválaszthatatlan attól, hogy kinek milyen megélhetése van. Sokat szoktak filozofálni a megélhetési politikusokról. Nos, az Orbán-rezsim ideje alatt létrejöttek a megélhetési kultúrmunkások, akik viszonylag jól meg is élnek ebben az országban.

Orbán Viktornak van még néhány, ironikusan szólva, nagyon mély meglátása. Többek között azt mondja, hogy minden társadalomnak szüksége van elitre. Hát, erre eddig nem is gondoltunk, de most már teljesen biztosak vagyunk benne. Az elitnek – folytatja – van egy kötelezettsége: mintákat és példákat kell adnia az élet minőségi megélésére az emberi helyzetekben való erkölcsi viselkedésre. Abban az összefüggésrendszerben, ami ebben a kulturális politikában megjelenik, ez az elit elválaszthatatlan attól a magyarkodástól, amiről az előbb beszéltem, és minden kulturális érték, minden esztétikai érték az egyetlen ideológiai kategória. Magyarán a politikai hovatartozás dönti el, hogy valaminek van-e esztétikai és művészi értéke, vagy nincs. Orbán a kötcsei beszédben arról értekezik, hogy nincs már igazán elit Magyarországon, és hogy a társadalom egyetlen kritérium alapján ítélkezik a magyar szellemi élet képviselőiről, a politikai teljesítmény alapján. Hosszasan boncolgatja itt, hogy persze, emiatt aztán az úgynevezett balliberális értelmiség tulajdonképpen eltűnt a színpadról. Ha valóban úgy van, ahogy a jelenlegi miniszterelnök gondolja, akkor bizony azt kell hogy mondjam, hogy az az elit és az a politikai teljesítmény, amit ők nyújtottak, az minősíthetetlen. Tehát ez az egész érvelés és megközelítés a visszájára fordult. Ám ugyanakkor azt is látnunk kell, hogy az Orbán-kormány nagyon sikeres volt a politikai elit megszervezésében. Azok, akik a különböző föld- és egyéb mutyikról, trafikról, a maffiaállamról és társairól beszélnek, pontosan tudják, hogy ennek a mentén jött létre a politikai elit. Ez a mai politikai elit Magyarországon. Ennek létrehozását tekintette legfőbb céljának a centrális politikai erőter, azzal, hogy mindenki mást, aki kívül van ezen a politikai eliten, kiszorítson a hatalomból, annak a környékéről, a kultúrából. Az elnyomásnak, a kiszorításnak és a kirekesztésnek a filozófiája ez, amit a jelenlegi kultúrpolitika nagyon határozottan, nagyon erőszakosan és nagyon következetesen követ. Végül még egy fontos passzus a kötcsei beszédből. A következő kulturális kormányzatnak az a dolga – mondja Orbán Viktor 2009-ben –, hogy a magyarországi kulturális elit számára ezeket a létformákat elkerülhetővé tegye – és most figyeljenek –, a nyugodt lelkiállapothoz, a teremtő alkotáshoz, valamint a szép, nemes és választékos élethez szükséges feltételeket megteremtse és biztosítsa. Amikor az ember ezeket a sorokat olvassa, hirtelen eszébe jut, hogy most kitalálták ezt az új emlékművet a Szabadság térre, az a szobrász, aki mindenféle pályázat nélkül elkészítette ezt a szobrot, 215 millió forintot kapott nettóban, hát, azt gondolom, hogy ez valóban megteremti a szép, nemes és választékos élet feltételeit.

A következő, amire szeretnék utalni, az a szimbolikus politika, az a szimbolikus kulturális vagy kultúrpolitika, amelyik a történelem és a múlt átírására vonatkozik. Szobrokról sokat beszélünk ezekben a napokban, én egy másik példát hadd hozzak, amire talán nem is gondolunk. Arra, hogyan szabják át Budapestnek a testét, hogyan szedik szét a város szövetét, hogyan formálnak új alakot a Kossuth tértől a tervezett múzeumi negyedig, a Szabadság téri szobortól a Horthy-szobrokig. Köbe vésik a múltnak és a történelemnek azt a kulturális gyarmatosítását, amit itt hónapok, évek óta folytatnak, elveszik azt, ami mindannyiunké, és kisajátítják, miközben a kulturális kánont is átírják az irodalomtól az oktatásig.

Minek kell következnie ezután? Mit lehet tenni egy kormányváltás után a kulturális politikával? Kerényi Imre, a Fidesz kormányzásának elején azt mondta: most ők jönnek, a kérdés az, hogy nekünk azt kell-e mondanunk, hogy akkor most meg mi jövünk. Nem hiszem, hogy ez a demok-

ratikus válasz. Hogy úgy négy- vagy nyolc évenként kirugdossuk egymást a kulturális arénából. Sokkal inkább az, hogy kidolgozzunk és felmutatunk egy kulturális alternatívát. Ha pedig azt mondjuk, hogy a Fidesz kultúrpolitikája etnikai alapú, nacionalista beütésű, a sokféleség, a vita, a különböző kultúrák és irányzatok közötti kommunikációt kizáró politika, akkor nekünk ennek az ellentettjét kell alternatívaként megfogalmaznunk. Egy olyan kulturális politikát, amelynek célja ennek az országnak, a társadalomnak és a kultúrájának a modernizálása.

Ebben az országban nemcsak a társadalmi, anyagi különbségek óriásiak, hanem a kulturális távolságok és a modernizációs távolságok is irdatlan nagyok. Olyan kultúrpolitikára van szükség, amely képes fölillantani annak az esélyét, hogy ezeket a távolságokat át lehet hidalni. Ha nem ilyen kulturális politikát fogunk követni, akkor nem fogjuk tudni elérni azokat a célokat, amelyeket el kellene érniünk. Ennek a politikának a kulturális sokféleségre kell irányulnia, a nyitottságra és a befogadásra, amit Bozóki Andrásék reflexivitásnak neveznek. Mindezt egy modernizációs csomagba kell valahogyan beszorítanunk, amely kinyitja a kultúráról való gondolkodást, amely megteremti a kultúrán belül való érintkezéseknek a lehetőségét, amely nem félelmet kelt, nem kirekeszt, hanem befogad, és a sokszínűségét állítja előtérbe. Ezt kell érvényesíteni az ország kulturális reprezentációjában is. Nem lehet turulszobrokkal a magyar kultúrát vagy általában a magyarországi kultúrát reprezentálni. Ki kell nyitni ezt a reprezentációs stratégiát. Olyan reprezentációs forma és olyan reprezentációs stratégia kell, amely nem azt mondja, hogy a magyar kultúra egynemű, homogén, hanem pontosan ennek az ellenkezőjét mondja, a sokféleségét, a sokszínűségét, társadalmi, etnikai és kulturális alapon.

Ennek számtalan apró példája van. Csak egyet említek, mégpedig olyat, amely látszólag nem is a kulturális politikához tartozik. Ha a kezükbe vesznek mostanság valamiféle irodalommal, történelemmel vagy akár természetismerettel foglalkozó általános iskolai tankönyvet, abban elretentő dolgokat találhatnak. Olyan megállapításokat, amelyek arról beszélnek, hogy a világ egy zárt valami. Én pedig azt gondolom, hogy más kulturális politikának nincs jogosultsága, csak annak, ami ezt a mindenféle értelemben vett zárttságot képes feltörni, kinyitni. Ennek a nyitási stratégiának az egyik terepe az, amit magas kultúrának szoktunk nevezni. De van egy másik része is. A közkultúra. Ha valamiben, hát ebben nagy adósságunk van mindannyiunknak, mert esélyt kell teremtenünk a kultúra fogyasztásában is. Olyan intézményrendszereket kell létrehozni, amelyek megteremtik a lehetőségét, hogy a legkülönbözőbb társadalmi csoportok hozzáférjenek a kulturális javakhoz, ami nyilván elválaszthatatlan a kultúra csinálásától, hogy ezt a nagyon ronda szót használjam. Amit szintén ki kell nyitni, demokratizálni kell, és a helyi közösségekre kell ráépíteni. Végül: nagy szükség lenne a progresszív, alternatív kezdeményezéseknek az eddigieknél sokkal erőteljesebb támogatására. Ha mindez sikerül, akkor megvan az esélye annak, hogy létrejöjjön a konszenzus, amelynek alapján sokszínű kulturális politikát lehet majd Magyarországon megvalósítani.

Amikor azt kérdezik tőlem, hogy végül is mi az öreg ördögöt akartok ti, ott a DK-ban, azt szoktam válaszolni: nagyon egyszerű dolgot szeretnénk, egy normális országot. A kultúrpolitikával kapcsolatban is ezt tudom mondani: semmi mást nem akarunk, csak egy normális országot, csak annyit, hogy ugyanúgy lehessen élni ebben az országban, mint ahogyan lehet Hollandiában vagy Svédországban. Aminek az az alapja, hogy a bezárkózó, félelmet, ellenségképeket gyártó kulturális megközelítés és politika helyett nyitott, mindenki számára hozzáférhető, helyi közösségekre épülő, demokratikus kultúrpolitikai rendszert tudjunk fölépíteni.

Kapcsolódó írások:

1. **Niedermüller Péter: A létezés magyar minősége (Kultúra, oktatás)** Az elmúlt két évtized hazai modernizációs törekvéseinek egyik súlyos, koncepcionális...
2. **Kende Péter: Hatalom és kultúra Franciaországban** A címben szereplő Franciaország hivatalos neve a XVIII. század vége...
3. **Hatalom és kultúra – P. Szűcs Julianna megnyitója** Kedves Barátaim! Hadd köszöntsek mindenkit a Demokratikus Koalíció és a...
4. **Vitányi Iván: Hatalom plusz kultúra, egyenlő történelem** A magyar kultúra és a magyar társadalom jövője iránti aggodásból...
5. **Niedermüller Péter: Töprengések politikáról és kultúráról** A Mozgó Világ januári számában Konok Tamás, Gábor György és...

Cimkék: **hatalom és kultúra**, **Niedermüller Péter**